

Tot ceea ce e înțelept a mai fost gândit. (Goethe)

TEZAU

Foaie a Bibliotecii Academiei Române

Constantin și Elena - Ms. slav 778

ANUL I, NR.7

IULIE 2020

APARE LUNAR

Din culisele semnării Tratatului care se va dovedi esențial pentru viitorul României Mari

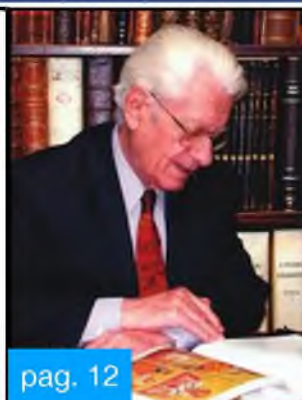
1916

pag. 2

IN MEMORIAM

ACADEMICIAN
VIRGIL
CÂNDEA

pag. 12

Arhiereul și Cărturarul
Dionisie Romano

- primul donator al
Bibliotecii Academiei

pag. 4-5

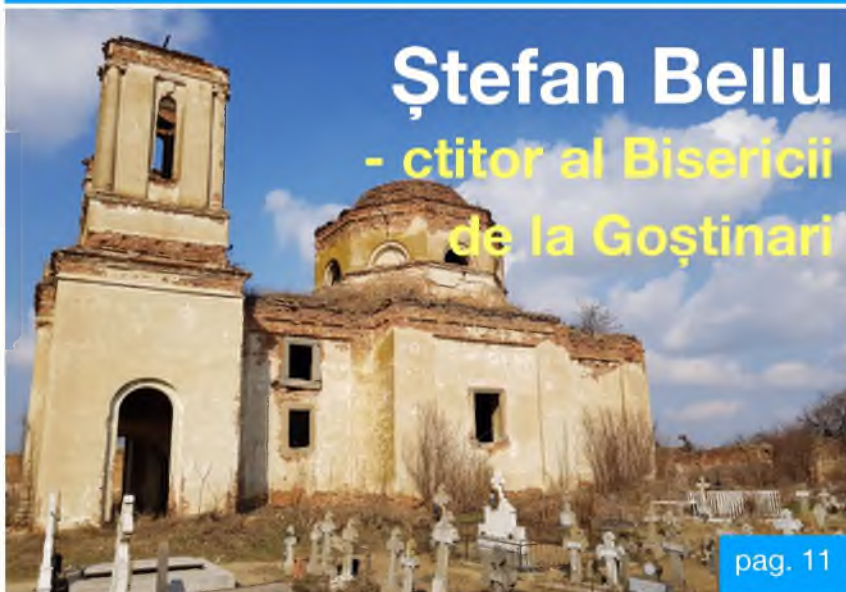
200 de ani de la înființarea
primei tipografii de
Muzică Psaltică la București

pag.10

REGINA MARIA
A ROMÂNIEI
LA PARIS
1919

pag. 8-9

Ștefan Bellu
- ctitor al Bisericii
de la Goștinari

pag. 11

un unicat -
**Staterul de
tip Lysimach**

pag. 5

Evoluția cărții de la
manuscris la tipar în
Țările Române

pag. 6-7

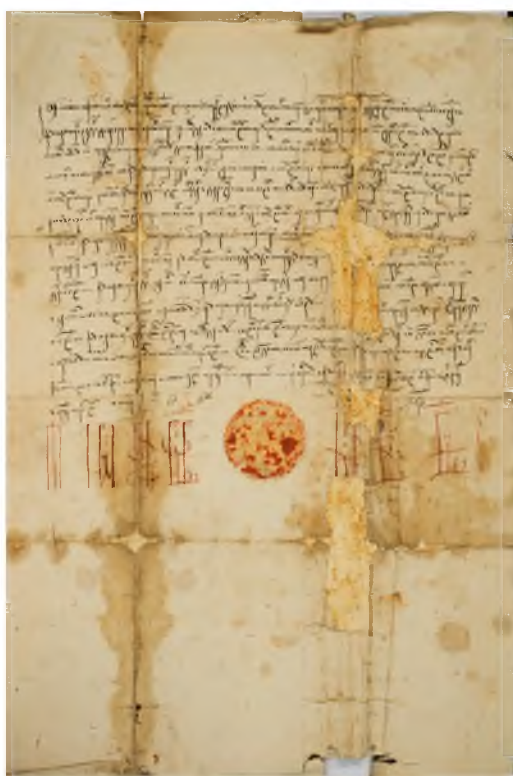
Documente emise
de Cancelaria lui
Ștefan cel Mare

- acum online

pag. 3

Un document original de la Mihai Viteazul - 1599

Biblioteca Academiei Române a primit de curând o donație din partea domnului Grigore Ghica, care a lucrat la Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”. Donația conține, între alte documente privitoare la moștile familiei sale din Colentina și Fundeni, un document slavon de la Mihai Viteazul, datat 14 ianuarie 1599. Acest act este originalul după care s-au făcut în trecut copii și traduceri la Arhivele Statului, care au fost utilizate la publicarea hrisovului (în slavonă și în românește) în volumul XI al seriei *Documenta Romaniae Historica*, apărut la Editura Academiei Române în 1975. Actul a fost semnalat și valorificat și în istoriografie și

amintim aici, de pildă, studiile profesorului Ion Ionașcu. Originalul slavon, scris pe hârtie (42 cm x 28, 5 cm), cu cerneală neagră și roșie la monograma domnească, este parțial deteriorat și a avut inițial un sigiliu timbrat mobil, actualmente căzut. Documentul este important, el furnizând date despre istoricul unei părți din moșia Colentina, restabilită de domn, în urma unei judecăți, Radei, fiica lui Ștefan portar. Valoarea actului se datorează însă faptului că este emis de Mihai Viteazul, personalitate de seamă a istoriei românești și europene de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Acum, în 2020, așadar la 419 ani de moartea sa, evocarea faptelor lui Mihai Viteazul ni se pare necesară, firească și deopotrivă folositoare. Ne amintim că acesta a realizat, la 1600, prima unire a celor trei țări românești, care, deși de

scurtă durată și vizând în plan militar realizarea unui front antiotoman pentru redobândirea independenței, nu a fost lipsită de o conștiință națională, dovadă fiind și valoarea de simbol pe care unirea principatelor a avut-o în istoria românilor până în 1918. Pe de altă parte, măsurile luate de domn în plan intern, în Transilvania de exemplu, după unirea acesteia cu Țara Românească, pun în lumină gândirea modernă și cu respect pentru lege și dreptate a acestui conducător. Așadar, odată cu bucuria semnării acestei donații către Biblioteca Academiei, considerăm oportun să ne reamintim valorile naționale, morale, de modernitate, dreptate și legalitate promovate de Mihai Viteazul, care rămâne un model de conducător creștin și un simbol de unitate pentru români.

Oana Mădălina Popescu

1916 - Având drept ideal unitatea națională

La Palatul Cotroceni a avut loc la 14 august 1916 o ședință a Consiliului de Coroană, în cadrul căreia participanții au fost înștiințați de către Suveran despre decizia de angajare a țării în război. Majoritatea celor prezenți la Consiliul de Coroană au primit cu entuziasm și speranță această decizie. Doar P. P. Carp, Alex. Marghiloman și Titu Maiorescu, rămași fideli politiciii regelui Carol I și ideilor sale privind riscurile unei alianțe cu Rusia, au fost aceia care au făcut opoziție. Ședința Consiliului de Coroană a confirmat că munca lui Ion I. C. Brătianu și a reginei Maria dăduse rezultatele așteptate: regele Ferdinand I acceptase ideea intrării în război alături de statele Antantei. La 17 august 1916 s-a semnat, la București, de către Ion I.C. Brătianu, prim-ministru al României, de Stanislas Poklevski-Koziell, contele de Saint-Aulaire, Sir George Barclay și baronul Carlo Fasciotti, miniștri plenipotențieri la București ai Rusiei, Franței, Marii Britanii și Italiei, *Tratatul de alianță* între România, de o parte, și Rusia, Franța, Marea Britanie și Italia, de cealaltă parte. Printre condițiile intrării României în război de partea Antantei se stipula și satisfacerea dezideratului unirii cu România a teritoriilor românești: Bucovina, Transilvania, Crișana, Maramureș și Banat, aflate în stăpânirea Austro-Ungariei. *Tratatul de alianță* a fost completat cu o convenție militară, prin care România se obliga să-și mobilizeze toate forțele militare terestre și navale și să intre în război cel mai târziu până la 15/28 august 1916 și numai împotriva Austro-Ungariei; convenția prevedea condițiile de colaborare dintre armata română și armatele aliate: ofensiva generală a armatei ruse pe direcția câmpiei ungare; ofensiva frontului de la Salonic împotriva Bulgariei;

preluarea apărării Dobrogei de către trupele rusești; începerea aprovizionării României cu armament și echipament militar. I. G. Duca relatează în *Memoriile* sale momentul semnării *Tratatului de alianță* între România și statele Antantei:

Isclirea Tratatului

Grija de căpetenie a lui Brătianu era ca nu cumva Puterile Centrale să prindă de veste că ne-am hotărât, așa încât să putem, a doua zi după decretarea mobilizării, trece Carpații, fără a ne izbi de o serioasă împotrivire. Dacă aflau de încheierea *Tratatului* cu aliații, prețul acestei indiscrețiuni era să fie mari jertfe pentru armata noastră. Așa fiind, Brătianu s-a înconjurat de toate garanțiile posibile ca să nu se poată afla că a ajuns cu Aliații la o înțelegere definitivă. Nici membrii Guvernului nu știau toți că negociațiunile cu Aliații erau terminate și nici nu aveau cunoștința de data fixată pentru declanșarea războiului. Brătianu le spusese că tratativele sunt pe isprăvite, dar nu le comunicase amănuntele. Am fost unul din singurii miniștri în curent cu totul. Brătianu mă rugase să-l ajut împreună cu Diamandi la redactarea unora din dispozițiunile celor două convențiuni. De aceea, când a fost vorba să se procedeze la iscălirea tratatelor, m-a chemat să asist și eu. Era în dimineața zilei de 4 august 1916 la ora 11, pe o căldură tropicală. Ca să nu se poată afla nimic, nu s-a petrecut la Brătianu acasă, unde obișnuia să primească pe toți diplomații, ci în casa lui Vintilă Brătianu din strada Țăranilor. Cuvântul de ordine a fost ca toți să venim pe căi deosebite și pe jos. Cu Brătianu am fost la Procopiu, în

strada Dumbrava Roșie, și de acolo, la interval de un sfert de oră, am pornit pe jos, nevăzuți de nimeni, spre Vintilă Brătianu.

N-am fost de față la iscălirea tratatelor decât cinci persoane: Brătianu, Poklevski, Diamandi, Vintilă Brătianu și cu mine. Poklevski, cel din urmă, a sosit cu exemplarele *Tratatului*, cu cele cinci originale destinate Rusiei, Franței, Angliei, Italiei și României.

Ne-am așezat deci în biroul lui Vintilă Brătianu, de jur împrejurul mesei de lucru. Fiecare din noi a luat câte un exemplar. Eu am fost însărcinat să citesc și ceilalți urmăreau celelalte exemplare, pentru a observa dacă nu cumva la transcriere nu se strecurase vreo greșală. În treacăt fie zis, pentru a putea păstra secretul, miniștrii aliați transcriseseră singuri, sau prin vreunul din secretarii lor mai de încredere (așa de pildă, știu că exemplarul francez era scris de ducele de Luynes) tratatele, așa încât caligrafia lăsa mult de dorit și citirea lor, adesea era anevoioasă. Înfundat într-un mare fotoliu de piele, lângă fereastră, am citit cu voce tare și răspicat, întâi

Convențiunea politică, adică *Tratatul* propriu-zis de alianță. Prin aceste acte declarăm război numai Austro-Ungariei. S-a dedus de aci că ne-am închipuit că vom putea circumscrie războiul între noi și monarhia habsburgică. Ar fi fost o naivitate nepermisă. Dacă am ținut ca în act să se prevadă numai declarațiunea de război către Austria, era pur și simplu dintr-un sentiment de delicatețe față de Rege. Pentru El era deja un mare sacrificiu să consimtă a lua armele împotriva patriei sale de origină. Eram siguri că a doua zi după ce vom ataca Austria, Germania va sări în ajutorul aliatei ei, dar preferam, ca o chestiune de delicatețe față de Rege, ca Germania să fie aceea care ne va declara război nouă, decât ca Regele nostru să scoată El sabia în contra Germaniei. În odaie domnea o tăcere mormântală. O emoțiune concentrată ne stăpânea pe toți și mai ales noi românii eram până în fundul sufletului pătrunși de gravitatea actului pe care îl săvârșeam. După ce am terminat citirea, Poklevski s-a întors către mine și mi-a spus: «**ca român, poți fi fericit de ceea ce a obținut dl Brătianu de la noi. De altfel, am observat că citise și cu vocea plină de mândrie granițele României noi**».

Nu-mi dădusem seama de acest lucru, dar, fără voia mea, tonul vibra când se evoca înaintea noastră imaginea României ce era menită să iasă din jertfele către care ne îndreptam.

Pe urmă, cu același protocol, am purces și la cetirea *Convențiunii* militare.

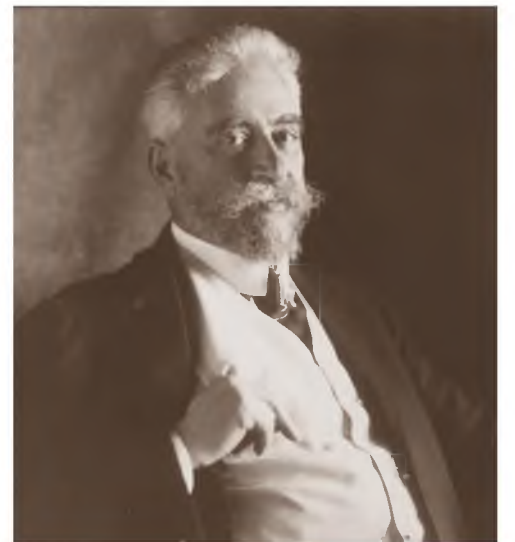
Când cetirile au fost terminate a venit rândul iscălirei. Exemplarele erau deja semnate de St. Aulaire în numele Franței, de Sir George Berkeley în numele Angliei și de Baronul Fasciotti în numele Italiei.

Rămâneau să iscălească Poklevski în numele Rusiei și Brătianu în numele României. Vintilă Brătianu pregătise în mijlocul mesei o călimară frumoasă și un condei destinat a fi păstrat în amintirea acestei scene istorice. Poklevski, emoționat și el, a iscălit cel dintâi, în mijlocul unei tăceri plină de solemnitate, rând pe rând, cele cinci exemplare. Brătianu, cel din urmă, a luat și el tocul și, prin iscălitura lui, a legat soarta neamului românesc de soarta Aliaților, semnând astfel actul însăși de naștere al unității noastre naționale. Deasupra mesei, privind drept în față pe cei ce iscăleau, stătea atârnat în părete chipul lui Ion Brătianu cel bătrân. Făuritorul independenței României Mici părea că privește cum urmașii săi zămisleau România Mare. Ai fi zis că spiritul său plutește peste noi toți în acele clipe mișcătoare. Când totul a fost sfârșit, Brătianu și cu Poklevski, cu lacrimile în ochi, s-au îmbrățișat. Ne-am strâns cu toții mâna, arătându-ne speranța că actul pe care îl iscălisem va fi spre folosul Aliaților și spre fericirea neamului românesc ...". (B.A.R., Arhiva I. G. Duca, I Ms. 4c)

Gabriela Dumitrescu

Casa Vintilă Brătianu

Ion I. C. Brătianu

Ion Gheorghe Duca

Documentele emise de Cancelaria lui Ștefan cel Mare

Cancelaria Moldovei din timpul domniei lui Ștefan cel Mare a emis un număr considerabil de documente, din care s-au mai păstrat în original sau în copii vechi, aproximativ 550 de documente. Din acest total, se regăsesc la Biblioteca Academiei Române 267 de documente organizate în colecțiile „Documente Istorice” și „Peceti”, majoritatea intrate prin donații, dar și prin achiziții, mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Primele documente de la Ștefan cel Mare au intrat în colecțiile Bibliotecii în 1880, prin donația făcută de D. A. Sturdza, pentru ca, după 1904, an în care s-au comemorat 400 de ani de la moartea marelui domn, donațiile să continue, documentele fiind apoi publicate, la inițiativa Academiei Române, de către marele slavist Ioan Bogdan în două volume.

Variată din punctul de vedere al conținutului, colecția „Documente Istorice” este inventariată pe pachete, pe măsura intrării lor, inventariate în registre, dar și într-un catalog cu fișe ordonate cronologic în corpuri de mobilier metalic Fichet, situat în sala de lectură a Serviciului de manuscrise, oricând la dispoziția utilizatorilor. Documentele scrise pe suport din pergament, cu sigilii atârinate, constituie colecția de „Peceti”, organizată în același catalog, cu fișe ordonate cronologic. Din totalul de 610 documente cu peceti atașate, 68 provin din Cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare. Descrierea lor, cu imagini anexate, este pusă la dispoziția utilizatorilor de internet pe site-ul www.biblacad.ro, oferindu-se mai multe informații: cota, data, emitentul, destinatarul, dimensiunile, suportul pe care s-a scris, conținutul documentului fiind redat sub formă de rezumat. S-a mai avut în vedere prezentarea tipurilor de sigilii, a impresiunilor sigilare, acestea oferind informații de natură sfragistică, descrierea sigiliilor fiind însoțită și de bibliografie.

Cele două colecții au făcut obiectul cercetării în institutele de specialitate ale Academiei Române, concretizate prin publicarea întregului fond de documente în cele două mari colecții de importanță națională, „Documente privind Istoria României” (DIR) și „Documenta Romaniae Historica” (DRH), seria A, Moldova, vol. II- III, oferind celor interesați aspecte importante de viață socială, economică, instituțională și culturală a societății moldovene pe parcursul unei jumătăți de veac. Documentele la care ne referim se redactau în Cancelaria domnească sub directă coordonare și

supraveghere a marelui logofăt, ajutat de logofeți de al doilea rang, iar din prima jumătate a secolului al XVI-lea și de logofeți de rangul al treilea. Marele logofăt, care era șeful Cancelariei domnești, coordona și supraveghea lucrările Cancelariei, răspundea de redactarea documentelor în conformitate cu hotărârile luate de domn și de Sfatul său, după care executa operațiunea sigilării actelor. În subordinea logofătului se aflau scriitorii actelor, cunoscuți sub denumirile de: dieci, scribi, grămățici sau uricari, buni cunoscători de limbă slavonă, dar și polonă, latină, maghiară, turcă (iazagiu), pentru corespondența externă. Instruiți în arta scrisului la școlile de pe lângă mănăstiri și cu experiență în activitatea de Cancelarie, o parte dintre ei au urcat în ierarhia aparatului de stat, ajungând să ocupe chiar și cele mai înalte funcții. De la C. C. Giurescu, aflăm că logofeți mari au fost numai trei pe parcursul celor 47 de ani cât a durat domnia lui Ștefan, precum Dobrul, care a deținut această dregătorie până în 1468, Toma (1468-1474) și Tăutul, din 1474 până la moartea domnitorului, toți din rândul diecilor. Dacă la începuturile domniei lui Ștefan cel Mare în Cancelaria domnească activau unul sau doi dieci, mai târziu, odată cu

înmulțirea numărului de acte, apărând și necesitatea folosirii unui număr mai mare de pisari, între doi și cinci, pentru ca, în intervalul 1462-1472, să activeze concomitent între șapte și nouă dieci. În cei 47 de ani de domnie, în Cancelaria lui Ștefan au activat cel puțin 30 de dieci, unii dintre ei folosiți și ca tâlmaci în misiunile diplomatice ale domnului. Activitatea le era răsplătită de către domn în bani și moșii; astfel, la 24 ianuarie 1496, Ștefan cel Mare dăruiește lui Toader, pisarul domnesc, jumătate din satul Ciofrești, pe Bârlad. În marea lor majoritate, documentele moldovenești de secol XV sunt scrise pe suport de pergament, din piele de vițel (mai rar din capră sau oaie), de mărimi diferite, de formă dreptunghiulară, cu marginea de jos îndoită înăuntru, pentru a forma plicatura, actele fiind scrise cu cerneală de mai multe nuanțe: neagră, rădăcinie, albăstruie, verde, cu scriere semiuncială. Hârtia se folosea pentru corespondența domnului cu

negustorii brașoveni, dar și pentru diferite confirmări de donații, fiind mult mai ieftină în comparație cu pergamentele. Referindu-ne la modul de redactare a documentelor, acestea respectă formularul diplomatic, potrivit căruia, în urma hotărârii luate de Domn și de membrii Sfatului Domnesc, se dispune scrierea actului. Logofătul redacta sau dicta textul diacului. Actele se redactau ținând cont de formularul diplomatic ce cuprindea: protocolul inițial, textul și protocolul final. Protocolul inițial era format din: invocație, intitulatie, inscripție și salutație. Textul putea fi deschis sau nu de o arengă, iar

protocolul final indica elementele de datare și de validare. Documentele emise în timpul domniei lui Ștefan cel Mare aflate în cele două colecții ale Bibliotecii Academiei sunt în general acte publice, validate cu sigiliu domnesc, cunoscute sub denumirea de hrisoave sau urice, conservate în original, copii târzii, traduceri și fotocopii. Variate din punctul de vedere al conținutului, marea lor majoritate o constituie daniile și confirmările de proprietăți către particularii din țară, daniile către mănăstirile din Moldova (Humor-15, Dobrovăț-16, Moldovița-17, Neamț-18, Bistrița-19, Putna-20, Voroneț-21, Tazlău-22), dar și către mănăstirile de la Muntele Athos (Zografu -23 și Sfântul Grigorie-24). Tratatul de pace încheiat cu regele Poloniei, cu cel al Ungariei, cu voievodul Podoliei și cu marele duce al Lituaniei, reînnoirea privilegiilor comerciale acordate brașovenilor și liovenilor se află doar în fotocopii în colecțiile Academiei, originalele aflându-se în alte instituții din țară sau din afară. O categorie aparte o constituie falsurile documentare, menționate în hrisoave sub denumirea de „cărți rele și înșelătoare” sau „cărți mincinoase”. Acestea se recunosc după calitatea inferioară a pergamentului, greșelile de ortografie și de limbă slavă, formularul diplomatic cu abateri de la regulă, aspectul pecetilor cu impresiune sigilară deosebită de cele autentice, după culoarea șnurului cu care este legată pecetea. Uneori, s-a recurs la

folosirea palimpsestului, textul actului fals fiind scris după ce pergamentul autentic a fost răzuit și spălat, menținându-se neschimbate numai câteva elemente, cum ar fi formula de validare și elementele de datare. De exemplu, în documentul emis la 5 martie 1493 la Suceava,

prin care voievodul dăruiește lui Sima Bahluian o seliște, textul actului fals este scris peste cel al documentului autentic cu aceeași dată, dar cu greșeli de limbă și cu

unele omisiuni. Falsurile descoperite erau pedepsite. Astfel, la 25 ianuarie 1472, Ștefan cel Mare distruge privilegiile prezentate de Cernu, Românel și Drăgoi pentru stăpânirea unor sate, deoarece acestea s-au dovedit a fi false. Documentele false se distrugeau în Cancelarie prin tăierea lor în partea superioară cu foarfecă, în forma literei S.

În ceea ce privește validarea documentelor emise în Cancelaria domnească, aceasta s-a efectuat cu sigilii, cele mai vechi și mai reprezentative fiind cele de tip heraldic, de diferite dimensiuni. Referindu-ne la una din pecetile lui Ștefan cel Mare, putem observa în actul din 3 martie 1493, prin care domnul Moldovei întărește lui Stețco o bucată de pământ, că actul are o pecete rotundă, mare, cu diametrul de 80 mm, legată de suportul din pergament cu șnur din două fire răsucite de mătase roșie, conservată într-un căuș de ceară naturală, cu diametrul de 120 mm; în câmpul sigilar, este redată stema Moldovei: pe un scut triunghiular rotunjit, capul de bour având coarnele cu vârful înțoarse spre interior, stea cu cinci raze între ele, o roză și luna conturnată în părți. În exergă, între două cercuri cu contur continuu, apare legenda în limba slavonă: „† Pecetea lui Io. Ștefan voievod, domnul Țării Moldovei”. În colecțiile B.A.R., există patru documente din prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare, în care sigiliul domnului, dispus central, este flancat în părți de sigilii boierești, de dimensiuni mai mici, din ceară verde, cu rol de cosigilare a documentului.

Astfel, documentul de la 5 iunie 1472 (Pecete 127) prin care domnul Moldovei întărește lui Roman spătărel o moșie, prezintă, alături de sigiliul domnului, alte șase peceti boierești atarnate de suportul din pergament, cu șnururi din mătase albastră, cu rol de a întări hotărârea domnească. Așadar, documentele de mare valoare emise de Cancelaria lui Ștefan cel Mare, pot fi din plin valorificate prin studii de istorie socială, politică, culturală, religioasă, dar și prin studii de heraldică sau prosopografie.

Liana Nastaselu

Arhiereul și Cărturarul Dionisie Romano -

Biblioteca Societății Academice Române își are începutul în donația Episcopului de Buzău Dionisie Romano, donație prezentată chiar în prima ședință de lucru a acesteia, la 6 august 1867.

Luând cuvântul în această primă ședință și încercând să prezinte un istoric al ideii pentru formarea unei Societăți literare române, August Treboniu Laurian își exprima regretul pentru pierderea bibliotecii căpitanului Constantin Cornescu Oltelnicianu, care conținea „monumente remarcabile pentru limba și literatura română”. Prezent la ședință, Episcopul Dionisie Romano a declarat: „Nu s-a pierdut, domnilor, ea este la mine și sunt fericit de a o pune la dispoziția Societății Literare”.

Donația cuprindea 81 de cărți românești vechi, legate în 73 de volume, de la cele mai vechi tipărituri, din epoca coresiană, până la anul 1836, în majoritate cărți bisericești, dar și gramatici, cărți juridice și cărți de școală (*Biblioteca Academiei R.S.R., 1867-1967*).

Cartea centenarului. București, 1968, p. 13). Întreaga viață a lui Dionisie Romano a gravitat în jurul cărții, ajutând pe ceilalți să o poată citi și înțelege, tipărind-o, editând-o sau colecționând-o. Cât a fost „profesor național” la Buzău, a înființat și a îmbogățit biblioteca „Școlii Normale”, ca stareț la Mănăstirea Neamț a pus în ordine biblioteca mănăstirii, a numit un bibliotecar cu studii de specialitate, a amenajat o sală de lectură și a dezvoltat colecțiile ei prin achiziții. De aceea, când s-a ivit posibilitatea de a cumpăra biblioteca bibliofilului Constantin Cornescu Oltelnicianu a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a o achiziționa.

În acest sens, s-a împrumutat de la episcopul Filotei al Buzăului cu 300 de galbeni, restul de 200 de galbeni până la suma cerută de vânzători asigurând-o din fonduri proprii.

Această bibliotecă de șapte mii de volume a fost îmbogățită și cu alte titluri în decursul vieții sale. Nu s-au putut determina cu exactitate cărțile provenite din biblioteca lui Oltelnicianu, dar cu siguranță cele mai valoroase cărți din biblioteca lui Dionisie erau cele din vechea bibliotecă cumpărată. S-a considerat că, într-o proporție mare, aparțin bibliotecii Oltelnicianu cărțile cu specific istoric, literar și politic, iar cele din domeniul filologiei și lingvisticii, și în special cele referitoare la limbile orientale, în totalitate. Cărțile tipărite după 1854, precum și cele bisericești, s-a considerat că au fost achiziționate de Dionisie.

Cea mai prețioasă parte a bibliotecii lui Dionisie Romano o reprezenta fondul de manuscrise compus din 400 de manuscrise românești, 45 grecești, 10 slave, 9 orientale și 1 francez. Doritorii de cultură au găsit în Dionisie un sprijin, acesta împrumutându-le manuscrise valoroase spre a fi studiate. Așa este cazul Episcopului Melchisedec, care a putut studia

manuscrisul *Didahiilor* lui Antim Ivireanul, pe care apoi l-a publicat. De asemenea, Bogdan Petriceicu Hasdeu a împrumutat de la Dionisie cinci manuscrise românești și *Liturghierul* tipărit în 1702 la Buzău, acestea fiindu-i de folos studiului pentru *Etymologicum Magnum Romaniae*. Un alt beneficiar al bibliotecii ierarhului buzoian a fost și Mihail Kogălniceanu, care a folosit manuscrisele românești pentru diverse materiale istorice. În semn de grațitudine pentru generoasa donație făcută Societății

merita onoarea ce i se făcuse. Recunoscându-i meritele culturale și de înființare a unei noi instituții ce avea să păstreze o mare parte din patrimoniul cultural național (Biblioteca Academiei Române), Dionisie a fost numit membru de onoare al Academiei Române în ședința solemnă din 27 septembrie 1868, de către secretarul general August Treboniu Laurian, devenind cel dintâi membru de onoare din istoria acestei instituții. Restul cărților aparținând bibliotecii lui Dionisie va intra în patrimoniul

cunoștințele necesare și nu s-a lăsat furat de formalisme. A privit mereu la necesitățile didactice și, prin implicarea totală, a putut să depășească atât obstacolele administrative, precum lipsa locașurilor de învățământ, cât și cele de ordin didactic. Tactul lui pedagogic i-a apropiat pe părinți și copii deopotrivă de școală. Nefiind un conformist, a îndrăznit să aplice metode pedagogice noi, precum carnetul de elev, excluderea pedepselor fizice din procesul didactic. Dionisie considera că învățătura trebuie stimată prin ea însăși, cheltuiala necesară ei fiind productivă. Astăzi în managementul școlar ideile lui se regăsesc în expresia „plus valoare”.

Dedicat procesului didactic în totalitate, Dionisie a considerat indispensabil parteneriatul școală – comunitate locală – autoritate publică, indispensabil, mai ales în situațiile speciale care necesită o intervenție mai largă din punct de vedere administrativ, de exemplu vagabondajul elevilor și ajutorarea cazurilor sociale. Pedagogia contemporană a făcut o adevărată modă culturală din această idee. Într-o vreme când în spațiul românesc a vorbi despre școlarizarea fetelor în mod oficial, instituțional, era aproape o erezie, mai ales în privința școlilor pentru monahii (călugărițe), Dionisie a înființat „școli model pentru fete” sau „școli de educație pentru sexul femeiesc”, având în componența lor și internat. A considerat că educația nu se oprește la ușa școlii și a lucrat în acest sens și din postura de editor, publicist și gazetar bisericesc pentru a deștepta în fiecare om „puterile intelectuale”. Pentru Dionisie, cartea era mijlocul de răspândire a culturii cel mai eficient, iar biblioteca era „templul culturii”. De aceea, pe unde l-a purtat viața, a încercat să înființeze sau să îmbogățească bibliotecile de orice fel. În același registru se regăsește și donația sa, care a stat la baza Bibliotecii Academiei Române. A militat toată viața, dar mai ales ca arhiepiscop, pentru un cler care să se ridice la măsura înaltei sale chemări dumnezeiești de îndrumător al poporului. Considera că Biserica trebuie să fie un „gardian al moralei” spre folosul societății și întărirea Statului, Biserica trebuind să depășească cadrul îngust al clericalismului. Nu a sistematizat sau teoretizat modele culturale sau teologice, dar prin activitatea sa a arătat un model de împăcare a călugărului cu cetățeanul și a Bisericii cu societatea modernă, păstrând neatinsă dogma ortodoxă. Ca episcop eparhial s-a concentrat pe reorganizarea tipografiei episcopiei și datorită autorității harice pe îmbunătățirea stării morale a clerului de mir. Reorganizarea tipografiei a fost începută în primăvara anului 1866 și a durat doi ani, fondurile episcopiei fiind reduse datorită secularizării. Tipografia și-a reluat activitatea în data de 19 martie 1868, având opt

Literare Române, aceasta i-a trimis la 23 august 1868 o scrisoare de mulțumire: „Delegațiunea academică română răspunzând la adresa P. S. Voastre, prin care îi trimiteți 73 de bucăți din prețioasa colecțiune a răposatului Oltelnicianu, n-are îndestule expresiuni spre a vă mulțumi de frumoasa și neprețuita donațiune ce cu atâta generozitate faceți Societății academice române și totdeodată vă aduce dinainte mulțumiri și pentru oferta ce-i faceți de a mai dăru și alte cărți tipărite și manuscrise din câte societatea va afla că pot servi la scopul instituției sale. Delegațiunea nu cunoaște alt mijloc de a vă mulțumi pentru generoasa P. S. Voastre faptă, decât rugându-vă să primiți a fi propus ca membru onorar al Societății academice și să-i împărtășiți răspuns dacă dați învoirea P. S. Voastre la aceasta”. Dionisie a răspuns afirmativ în data de 30 august 1868, adăugând că se va sili și în viitor să lucreze pentru a

Bibliotecii Academiei Române în 17 septembrie 1897, căci neavând testament, averea lui a fost disputată de Statul român cu moștenitorii. Statul a achitat suma de zece mii de lei noului proprietar al bibliotecii, N. Garoflide, avocatul moștenitorilor, intrând definitiv în posesia cărților. Cu toate că nu a beneficiat de educație în școli înalte, învățând mai mult singur și ajungând la o cultură enciclopedică, Dionisie a fost un deschizător de drumuri pedagogice, culturale și teologice. A încercat și a reușit, deși nu la măsura la care își propusese, să facă școli, programe analitice, manuale, biblioteci, să editeze periodice, contribuind la modernizarea învățământului românesc. Dionisie a considerat profesoratul o misiune, iar educația elevilor o „sfântă însărcinare”. A reușit să întegreze în procesul de învățământ idei noi pentru că a privit mereu la binele elevului, la modalitatea cea mai bună de a-l ajuta să asimileze

primul donator al Bibliotecii Academiei

angajați. Încununarea iubirii sale de tipărituri a fost imprimarea cu litere latine, sub coordonarea sa, a *Evangheliei* și a *Apostolului* pentru prima dată în Biserica Ortodoxă Română. Aceste două cărți

constituie miezul citirilor liturgice din cadrul slujbelor bisericesti, fiind folosite pe tot parcursul anului. Valoarea lor liturgică sporește și semnificația actului tipografic patronat de episcopul Dionisie. În cadrul ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române exista la acea dată un curent majoritar în favoarea menținerii literei chirilice în cărțile de cult. Episcopul Dionisie dovedea și prin aceasta că era în ton cu vremurile, înțelegând necesitatea tiparului bisericesc cu litere latine. Cele două cărți erau destinate de Ministerul Cultelor bisericilor macedo-române. Prefața acestora era o adevărată mărturisire de credință a lui Dionisie față de limba română și rolul ei fundamental în existența neamului românesc. „Biserica conservatoare prin instituțiunea sa, în ceea ce privește sântele Dogme și Canoane, a mers

totdeauna pe calea progresului după trebuințele simțite de fii săi, când Capii ei au fost luminați și iubitori de binele comun. (...) Sunt mai mulți ani de când în școli și în cancelarii se cetesce și se scrie cu litere străbune. Nu se putea, Prea Înălțate Doamne, ca Biserica să stea în loc în privința aceasta, căci tinerimea ce urmează în școli nu mai poate ceti în Biserică, fiind cărțile tipărite cu litere cirilice. Mai multe reclamári au pornit și de la poporanii eparhioți, prin care se cere introducerea literelor strămoșești în Biserică ca satisfacerea a unei prime necesități. Onoratul Minister al Cultelor, cunoscând aceasta m-a însărcinat a tipări Sf. Evanghelie cu litere străbune, carte ce am avut onoarea a o prezenta respectuos Înălțimii voastre. Tot atât de trebuincios era și *Apostolul*, pe

care, terminându-l acum, rog, Prea Înălțate Doamne, să binevoiți a-l primi cu bunătatea cu care primiți orice semn de progres în cultura națională”. Dionisie a rezistat presiunilor mitropolitului Nifon, care invoca în mod greșit canoane și texte scripturistice în argumentarea conservatorismului său, alcătuiind la cererea Ministerului Cultelor un memoriu bine documentat privind folosirea limbii vorbite în cult. Întreaga viață a lui Dionisie Romano a gravitat în jurul cărții, ajutând pe ceilalți să o poată citi și înțelege, tipărind-o, editând-o sau colecționând-o. Condiționările diverse au făcut din el un autodidact, care și-a însușit o cultură enciclopedică prin lecturi asidue. Acestea l-au făcut să iubească cartea.

Remus Brihac

Un unicat - Staterul de tip Lysimach

Înfrângerea coaliției vest-pontice pro-seleucide (Istros, Kallatis, Odessos, Mesembria, Apollonia) în fața Byzantionului (aliatul Egiptului ptolemaic) în Războiul Monopolului (mijlocul sec. III a.Cr.) a dus la afirmarea Tomisului ca polis și baterea primelor monede de aur proprii, staterul de tip Lysimach. Raritatea staterilor tomitani timpurii de acest tip este maximă, exemplarul fiind un unicat. Importanța istorică este excepțională.

Dr Viorel Petac

1. Capul diadem al lui Alexandru zeificat, dreapta, cu cornul lui Ammon

2. ΒΑΣΙΛΕΩΣ (dr.) - ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ (st) Atena stând pe tron spre stânga, ținând o Nike în mâna dreaptă, fără sulită, mâna stânga pe scut; în câmp stânga, sigla cetății (TO), în exergă monograma magistratului monetar N. Aur; ax 12; 8,33 g; 18 mm (3:1). B. A. R., Cabinetul Numismatic; AV. A. 154.

Evoluția cărții de la manuscris la tipar în Țările Române

Literatura veche a avut un rol fundamental în evoluția culturii române, iar *ceasloavele*, *psaltirile* sau *cazaniile* au constituit mărturia vie a trecutului nostru și se găsesc la temelia dezvoltării literaturii noastre de mai departe. În afară de semnificațiile ei majore, literatura medievală cuprinde și un considerabil material artistic, cu deosebire în cadrul genului narativ-istoric. Fenomenul cultural, cu importante consecințe pentru spiritualitatea românească își are originea în viața bisericească. Mănăstirile, focare de cultură, cum le numește N. Cartoian, au favorizat copierea de manuscrise, tipărirea de cărți religioase și, tot în mănăstiri, se scriu cronici, funcționează școli, se păstrează documente de limbă românească și slavonă. În centrele mănăstirești din cele trei țări românești existau, pe lângă scriitorii, ateliere de caligrafi, miniaturisti și legători, precum și biblioteci și școli de slovenie. Cele mai importante centre culturale și miniaturistice erau în Moldova pe lângă Mănăstirile Neamț și Putna, în Țara Românească, la Mănăstirea Bistrița din Oltenia, iar în Transilvania, la Biserica Șcheilor din Brașov și Mănăstirea Feleacului. Arta caligrafică și miniaturistică atinge un nivel înalt în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, când se creează adevărate opere de artă. Un exemplu este Gavril Uric, care creează o școală din care se va naște arta miniaturistică originală moldovenească, mai ales în motivele frontispiciilor, deoarece impunerea respectării tradiției obliga ca redarea figurilor și a temelor biblice să fie îngrădită de canoane rigide. Astfel, creativitatea se va exprima prin decorația frontispiciilor, a letrinelor și a coloritului acestora.

Se fac simțite acum unele motive noi, mai elaborate. În aceste manuscrise se ilustrează scene în care predomină elementele geometrice, înlocuite treptat cu elemente vegetale și zoomorfe. Scrise la început pe pergament și apoi pe hârtie, calitatea desenului, caligrafia îngrijită, varietatea coloritului în care se regăsesc aurul și chinovarul, ne dezvăluie manuscrisele românești ca adevărate opere de artă. În acest context tiparul pătrunde pe teritoriul celor trei țări române; în Țara Românească a ajuns în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508) care, cu ajutorul tipografului monah Macarie, venit aici la începutul secolului al XVI-lea, tipărește la Mănăstirea Dealu, trei lucrări, *Liturghierul*, 1508, *Octoihul*, 1510 și *Evangheliarul*, 1512. Putându-se încadra în istoria tiparului românesc, în

categoria postincunabilelor, aceste cărți nu au pagină de titlu, iar informațiile referitoare la publicare sunt precizate la sfârșitul textului, în câteva rânduri ce pot constitui un colofon. Prin aceste tipăriri în limba slavonă, Macarie creează un stil tipografic nou, de mare eleganță și sobrietate, constituind un model atât pentru tipografia din provinciile române, cât și pentru cei din afară. Astfel inițialele ornate și frontispiciile vor fi preluate mai târziu de Filip Moldoveanu și Coresi, dar și de Bojidar Vukovič, în *Psaltirea* din 1512, de ieromonahul Mardarie, în primul *Evangheliar sârb* din 1552 (tipărirea sârbe păstrând chiar și stema valahă) sau în primele tipăriri rusești anonime, moscovite, din 1556 - 1563. După o pauză de aproape patru decenii, producția tipografică din Muntenia cunoaște o nouă etapă. Sosit din Gračanica, împreună cu colaboratorul său Moisi călugărul, Dimitrie Liubavici, nepot al lui Bojidar Vucovici, tipărește la Târgoviște, între 1545-1551, cinci cărți în limba slavonă: *Molitvenicul* (1545), *Apostolul* (1547) în două ediții, dintre care una pentru Moldova, prima cunoscută la noi, un *Minei* și un *Evangheliar* (1546-1551), comandat de Iliș Rareș pentru Moldova. Cu Dimitrie Liubavici, Moise, călugărul tipograf, Oprea și Petre ucenici, Târgoviștea își încheie activitatea tipografică pentru o lungă perioadă. În Transilvania, se cunoaște existența unei tipografii la Sibiu, care a funcționat începând cu prima jumătate a secolului al XVI-lea. Aici a existat o secție românească aflată sub conducerea lui Filip Moldoveanu, care tipărește în 1546 *Tetraevangheliarul slavon*, urmat de diaconul Coresi și ucenicii săi, care vor tipări cărți în slavonă și română,

Liturghier, 1653-1654, Țara Românească

Evangheliarul tipărit de Macarie la 1512

Pravila de la Govora, 1640

la Brașov, Alba Iulia, Sas-Sebeș și Orăștie. Brașovul era cunoscut ca un mare centru comercial și cultural, al epocii, în Șcheii Brașovului funcționa o școală pentru comunitatea românească. Aici își începe activitatea diaconul Coresi, care a tipărit la Brașov, între anii 1557- 1582, în limba română și cu ajutorul protestanților ardeleni, sași și unguri, principalele cărți religioase: *Întrebarea creștinească* (Catehismul), din 1559, prima sa tipăritură în limba română (exemplarul Academiei, donat de A. Anderco fiind legat împreună în binecunoscutul *Codice de la leud*), *Evangheliarul*, în 1561, apărut cu cheltuiala lui Johannes Benkner, judele Brașovului. În cei 30 de ani de activitate Coresi a imprimat 36 de cărți care au circulat pe întreg teritoriul locuit de români. Ucenicii lui Coresi, Călin, Lorinț, Lavrentie, Șerban (fiul său), Marien, au lucrat alături de maestrul lor în tipografia

acestua și i-au continuat opera, întemeind la rândul lor tipografii la Sebeș și Orăștie. Diacul Lorinț a tipărit la Alba Iulia un *Evangheliar slavonesc* (1579), sub patronajul lui Christophor Báthory, voievodul Transilvaniei. La Orăștie, diacul Șerban Coresi și diacul Marien au imprimat pentru prima dată *Biblia* în limba română, în 1582, într-o ediție care conține numai primele cărți din *Vechiul Testament*, *Geneza* și *Exodul*, cunoscută sub numele de *Palia de la Orăștie*. Tot fiul lui Coresi, Șerban, tipărește în 1588, un *Liturghier slavonesc*. După o pauză de câteva decenii, secolul al XVII-lea înregistrează revigorarea activității tipografice în vremea domnitorilor Vasile Lupu și Matei Basarab, prin înființarea unor noi centre tipografice, și cu sprijinul lui Petru Movilă. În prima jumătate a secolului, au existat în Țara Românească trei centre tipografice importante, la Câmpulung, Govora și Târgoviște, în care au lucrat meșteri ucraineni, veniți de la Kiev și Liov, așa fiind Timotei Alexandrovici Verbițchi (cel care a condus tipografia de la Pecerska Lavra), Ioan Kunutovici, Ioan Glebcovici sau tipografi sârbi din oficiile de la Lemberg și Kiev, precum Ștefan din Ohrida, Meletie Macedoneanu, Radu și Proca Stanciovici ori Teodor și Lupin Dimitrievici. Dintre tipărirea de Câmpulung merită amintite: un *Molitvenic slavonesc*, prima carte apărută aici, imprimată la 1635 de Verbițchi, incluzând versuri închinare lui Matei Basarab de cumnatul său Udriște Năsturel, și un *Antologhion slavonesc*, tipărit în 1643 de Ștefan din Ohrida și Ioan Kunutovici. În Moldova, apariția tiparului se leagă de cea mai însemnată domnie din prima jumătate a secolului al XVII-lea, aceea a lui Vasile Lupu (1634-1653), entuziast susținător al culturii și al bisericii. Cu sprijinul lui Petru Movilă, în timpul păstoririi Mitropolitului Varlaam, a fost instalată în 1642, în Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași, prima tipografie moldovenească. Petru

Slujebnicul Arhieresc al Mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei; sec. XVII (mijloc)

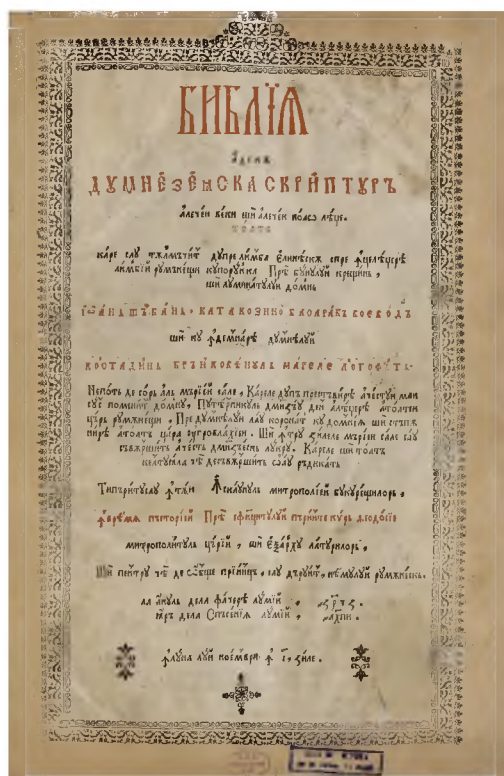

De la Gavril Uric la Antim Ivireanul

Movilă a adus de la Kiev un teasc, iar garnitura de litere mobile și celălalt utilaj necesar funcționării tipografiei a fost cumpărat de domnitorul Vasile Lupu de la Liov. În numai cinci ani cât a ființat, au apărut aici cărți de căpătâi ale culturii românești. Astfel, după *Decretul Patriarhului Parthenie* (1642), prima lucrare ieșeană, tipărită în greacă, s-a imprimat în tipografia Trisfetitelor, în 1643, opera cea mai însemnată a Mitropolitului Varlaam, *Carte românească de învățătură la duminicile de peste an și la praznicile împărătești și la Sfinții mari*, cunoscută sub titlul *Cazania lui Varlaam*. Cartea are două părți: prima, cuprinde 54 de *Cazanii la duminici* (13 ale *Triodului*, 9 *Penticostar* și 32 la *Octoih*); partea a doua cuprinde 21 de *Cazanii* la diferite sărbători. Datorită stilului în care a fost scrisă, într-o limbă română populară, vie, a fost nu numai o carte pentru serviciul bisericesc, ci și o carte de lectură, o etapă nouă în evoluția limbii și a literaturii naționale. Influența acestei opere este demonstrată și de tipărirea ulterioare care au preluat fragmente ale textului ei, așa fiind *Evanghelia învățătoare* de la Târgoviște din 1644 sau *Chiriadromionul* tipărit la Bălgrad în 1699. O a doua carte tipărită de mitropolitul Varlaam este intitulată *Cele Șapte Taine ale Bisericii* (Iași, 1644), structurată sub formă de întrebări și răspunsuri asupra semnificației și rânduielii tainelor sacramentale, o încercare de apărare și răspândire a temeiurilor credinței ortodoxe împotriva calvinilor. În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, în Țara Românească, după mutarea Mitropoliei Țării Românești de la Târgoviște la București, se instalează, în 1678, în sediul noii mănăstiri zidite în complexul de clădiri al mitropoliei, din inițiativa lui Varlaam, Mitropolitul Ungrovlahiei, o nouă tipografie și se tipărește în limba română *Cheia înțelesului*, o antologie de oratorie religioasă (predici), traducere a lucrării lui Ioanichie Galeatovski din Cernigov. Tipărită din porunca lui Șerban Cantacuzino, cartea este împodobită cu frontispicii, viniete, inițiale ornate și xilografuri reprezentând stema Mitropoliei Ungrovlahiei și *Duminica tuturor sfinților*, lucrări de Ivan Bacov, unul dintre cei mai cunoscuți gravori ai epocii.

În aceeași tipografie a Mitropoliei de la București, apare în 1682 o *Evanghelia* tradusă de Iordache Cantacuzino și tipărită de Chiriadromionul tipografic, cu frumoase portrete ale celor patru evangheliști atribuite lui Damaschin Gherbest-Voinescu, cunoscut pentru prodigioasa lui activitate. Numele lui Damaschin Gherbest se leagă de alte câteva importante lucrări, imprimate la Iași (*Psaltirea*, 1690, *Molitvenicul de-nțeleș*, 1681, *Viețile svinților*, 1682 –

1686) și la București (*Apostolul*, 1683, *Biblia*, 1688). Cea mai importantă carte a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea este indiscutabil *Biblia de la București*, tipărită în 1688, în Tipografia Domnească, monument de limbă română și realizare remarcabilă din punct de vedere tipografic. O apariție excepțională a epocii este lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gâlceava înțeleptului Moldovei*. Alături de *Scrisoarea Moldovei*, apărută mult mai târziu, abia în secolul al XIX-lea, reprezintă singurele opere cantemiriene publicate în țară până la 1830. Astfel, *Istoria creșterii și descreșterii*

Biblia de la București

curții otomane, redactată în latină (*Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*) între 1714 și 1716, a fost publicată succesiv la Paris în 1743, la Londra în 1734-1735, la Hamburg în 1745, iar *Descriptio Moldaviae* (Descrierea Moldovei), scrisă în latină în perioada când trăia în Rusia, la cererea Academiei din Berlin, a fost publicată în limba germană la Hamburg în 1769-1770 și în limba rusă la Moscova în 1769. Ultimii ani ai secolului al XVII-lea și începutul secolului următor în Țara Românească stau sub semnul consistentei activității editoriale, dar și sub semnul opere teologice și de îndrumare spirituală a lui Antim Ivireanul, personalitate cu multiple și complexe fațete: om învățat, predicator plin de har, tipograf, gravor și desenator înzestrat. După numirea lui Mitrofan ca Episcop al Buzăului, Antim, ucenicul său, preia conducerea Tipografiei Domnești, continuându-i opera tipografică și spirituală la un nivel de excelență. În oficina bucureșteană, activitatea lui s-a desfășurat în două perioade, între 1691 și 1694 și apoi, între 1701 și 1705, etape în care a imprimat cărți în română, greacă, slavonă și arabă, cu care-ctere noi, fabricate din inițiativa și cu cheltuiala sa.

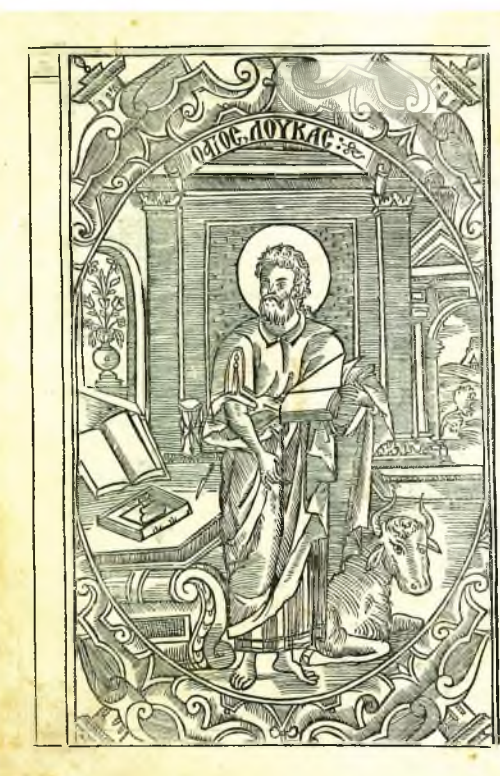
Merită a fi reținute, într-o enumerare selectivă, lucrarea lui Vasile Macedoneanu, *Capitole îndemnătoare*, 1703, lucrările fiilor lui Constantin Brâncoveanu, și anume predicile comemorative în greacă ale lui Ștefan Brâncoveanu, *Cuvânt panegiric la marele Constantin*, *Cuvânt panegiric la martirul Ștefan*, apărute în două ediții în 1701 și 1702, și *Cuvânt panegiric la Adormirea Născătoarei*, din 1703, *Paralele grecești și romane* ale lui Plutarh, în traducerea neogrească a lui Constantin Brâncoveanu, fiul cel mare al domnitorului sau *Cuvântare la patima cea mântuitoare* din 1704. În perioada în care Tipografia

Dim. Cantemir, Divanul

domnească bucureșteană își întrerupe activitatea, Antim înființează, tot sub patronaj domnesc, o nouă tipografie la Snagov, o adevărată școală pentru tipografi, precum Mihai Iștvanovici și Gheorghe Radovici. În cei cinci ani, cât a funcționat, între 1696 și 1701, oficina a produs 15 tipăriți, în română, greacă, slavonă și arabă, unele ediții având text paralel. Prima carte apărută aici este *Orânduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena* din 1696, urmată în 1697, o *Evanghelia românească*, un *Antologhion*, *Manualul lui Ioan Karyophilles*, o *Psaltire*, în 1700, reeditare a ediției din 1694, traducerea în română a scrierii lui Maxim Peloponesianul, sub titlul *Carte sau lumină*, în 1699, precum și *Mărturisirea credinței ortodoxe* a lui Petru Movilă (1699). În aceeași tipografie sunt imprimate, în 1700, cu caracterele Bibliei de la București, *Învățăturile creștinești*, în traducerea românească a lui Filothei Sfetagorețul și cu osteneala tipografului Gheorghe Radovici. Aceluiași traducător i se datorează și prima ediție în limba română a cărții populare *Floarea darurilor*, scriere cu scop didactic, de formare morală, inspirată de lucrarea lui

Tommaso Gozzadini. Într-o epocă în care greaca se impunea din ce în ce mai mult, surprinzătoare poate părea și tipărirea Gramaticii slavonești a lui Meletie Smotrițki, în 1697, în cuprinsul căreia Antim introduce la sfârșit o listă de termeni echivalenți în limba greacă. O tipăritură specială este *Liturghierul grecesc și arăbesc apărut în 1701*, imprimat pentru creștinii din Antiohia și deschizând seria tipăriților arabe sau cu text paralel, în efortul domnitorului muntean de a sprijini creștinismul și în afara țării, în spațiile dominate de puterea otomană. Presele și caracterele speciale au fost trimise în cele din urmă în Siria, la Alep, unde s-au tipărit o *Psaltire arabă*, în 1706, două ediții ale *Evangheliilor* în arabă, prima în 1706, a doua în 1708, cu cheltuiala hatmanului Ivan Mazeppa și un *Penticostar arab*, în 1711, majoritatea lucrărilor fiind

Antim Ivireanul, Evanghelia românească

traduse în arabă de Athanasie Dabbas, Patriarhul Antiohiei, cel care în prefețele cărților recunoaște meritul lui Constantin Brâncoveanu și sprijinul acordat de acesta. Tot din porunca sa a fost trimisă o tipăritură și la Tiflis (Tbilisi), unde Mihai Iștvanovici a ajutat la realizarea primelor tipăriți georgiene. O altă tipografie înființată de Antim este cea de la Râmnic, fondată în 1705, în perioada în care a primit conducerea Episcopiei de aici. Dintre cele 10 lucrări tipărite până în 1707, când activitatea se întrerupe, menționăm: *Antologhionul* din 1705, *Molitvenicul* din 1706, *Octoihul* din 1706, *Tomul bucuriei*, în limba greacă, *Învățătură pre scurt pentru taina pocăinței*, scriere a lui Antim. Ajuns Mitropolit al Țării Românești, Antim Ivireanul deschide în 1708 la Târgoviște, după jumătate de veac de pauză, o tipografie a Mitropoliei care a funcționat numai până la moartea sa. S-au tipărit la Târgoviște textele necesare serviciului liturgic, precum și scrieri dogmatice, de formare spirituală creștină și de învățătură pentru preoți, în total 21 de tipăriți realizate până în 1715.

Oana Lucia Dimitriu

... dacă, prin popularitatea mea neîndoieinică, pot să-mi ajut țara, atunci totul va fi bine.

Premierul român Ionel Brătianu a ajuns la negocierile de pace de la Paris în ianuarie 1919; cerea respectarea Convenției semnate cu Antanta în vara lui 1916, adică recunoașterea Unirii cu Transilvania. Urmărea de asemenea recunoașterea alipirii Bucovinei și a frontierei de pe Nistru, deci recuperarea Basarabiei. Dar, imediat, liderul român s-a confruntat cu reproșul că România cedase în fața Puterilor Centrale și semnase Pacea separată cu Germania în martie/mai 1918. Bucureștii aveau însă prieteni influenți în Armata Franceză, începând cu generalul Henri Berthelot, devenit adjunctul șefului Marelui Stat Major, Ferdinand Foch și nu numai. În plus, chiar în timpul războiului, când România fusese înfrântă, comportamentul excepțional al Reginei Maria și refuzul Regelui Ferdinand de a se recunoaște înfrânt, făcuseră înconjurul lumii. Opinia publică occidentală înțelegea că România fusese sacrificată militar pentru a atrage trupe germane din marile înclăștări de pe Frontul de Vest. Cu toate acestea, în primăvara anului 1919, după terminarea Primului Război Mondial, negocierile pentru trasarea granițelor României trenau, în mare parte, din cauza schimburilor dure de reproșuri între prim-ministrul Ionel Brătianu și Franța și Anglia. Situația României la conferință fiind periclitată, politicienii erau în căutarea unei soluții pentru a ieși din această situație. În acest context, Ministrul Franței la București, contele de Saint-Aulaire, a propus trimiterea la Paris a Reginei Maria, într-o ultimă încercare de recăpătare a bunăvoinței Aliaților. Eforturi diplomatice ale Reginei sunt descrise cel mai bine chiar în paginile jurnalului său:

Marți, 19 februarie/4 martie 1919

O zi lungă, dar liniștită. La trezire, dimineața, mă aflam la Milano. Se pare că trecem prin Mont Genis. Desigur, aceasta va fi ultima mea zi de calm. Am citit foarte mult și am privit pe fereastră. Am mers aproape tot timpul printre munți înalți, totul era foarte frumos și eu eram uimită cât de sus fuseseră construite case și sate, suspendate ca niște cuiburi de rândunică, sus de tot în locurile cele mai abrupte și fără căi de acces vizibile. Sălbatic, romantic și trainice, cu munți înzăpeziți care privesc încruntați din spate.

În mai multe gări am împărțit țigări soldaților francezi și italieni. Aviatorul francez, ofițerul Perrain, care călătorește cu noi, este foarte draguț. El a fost citat „à l'ordre du jour” de șapte ori! M-am dus la culcare devreme, dar am dormit doar pe apucate, fiind deja foarte

La Hotel Ritz, alături de principesa Elisabeta și Principesa Mărioara

emoționată în legătură cu sosirea de mâine. Înainte de sosire, chiar în tren, am și fost rugată, printr-o notă din partea lui Brătianu, dacă vreau să primesc un ziarist de la „Matin”, împreună cu soția sa. Ea este binecunoscuta „Collete Willie” - niciodată n-am auzit o femeie să spună lucruri atât de amabile. Da, sunt la Paris! Greu de imaginat,

Miercuri, 20 februarie/5 martie 1919

dar sunt aici! Noi am ajuns exact la orele 8,45, fiind îngrozitor zdruncinați de tren, neobișnuiți cătuși de puțin cu asemenea viteză. La gară, o mare primire, deși neoficială, din partea francezilor și românilor. Erau atât de mulți, încât sunt sigură că am spus „How do you do” doar la jumătate dintre ei. Flori de o minunată frumusețe mi-au fost oferite în cantități uriase. Publicul a aclamat și fotografiile m-au agasat la fiecare pas. Din clipa în care am coborât din tren am fost prinsă într-un iureș sălbatic. Nu voi

putea niciodată să scriu toate acestea. Figuri, figuri și flori și toți doritori să-mi relateze cele mai importante noutăți, fiecare după opinia lui și permanent tot mai multe flori fiind aduse, splendid liliac, și trandafiri, și cale, și orhidee, și violete, și iriși, narcise, frezii ca o compensație pentru anii lipsiți de flori pe care i-am avut! Camera mea a devenit o adevărată expoziție florală. Mă simt foarte bine la Ritz. Toți se agită în jurul meu, fac mare caz de mine, mă tratează ca pe o eroină. Este măgulitor și tulburător. Toți jurnaliștii din lume încearcă să mă acapareze și, ca un roi de albine, zumzăie în jurul meu. Concepția modernă despre lucru a devenit foarte stranie. Trec surzătoare prin toate încercând să evit tumultul și vâltoarea; îndelunga convorbire cu Brătianu despre situație, despre oamenii politici pe

care îi voi vedea, despre unde și cum pot ajuta sau încerca să ajut. Dar, Doamne, cât de greu este să-mi păstrez calmul. Totul și toți mă presează în același timp. Orice, în afară de odihnă, este Parisul. Parisul tumultuos, distractiv, acum, este tot atât de plin de englezi și americani pe cât este de francezi. În orice clipă prieteni vechi vin fericiți și emoționați să ne vadă aici. Doctori ofițeri care au fost în România, oameni pe care i-am văzut ultima oară la Paris, artiști, autori, duci și marchizi și tot timpul ziarști, ziarști! Urmează să mi se vorbească, să mi se ia interviuri, să fiu fotografiată, invitată, hăituită, supraonorată și toate acestea, cum s-ar zice, neoficial. Mă țin cât pot de tare, ceea ce nu este prea ușor. Se spune că atmosfera nu era prea favorabilă României, dar este destul de favorabilă pentru mine. Dar dacă, prin popularitatea mea neîndoieinică, pot să-mi ajut țara, atunci totul va fi bine. Nu spun că este neplăcut să se facă din tine un

astfel de erou, dar este stingheritor și, mai ales, o zi obișnuită și un cap, un creier, o limbă și un trup omenesc nu sunt de ajuns. În plus, eram plină de praf, aveam nevoie să mă spăl, să fac o baie, să mă coafez, bietul meu păr care îmi cade! Am avut o coafeză, un doctor pentru păr, și tot timpul soseau flori. Crengi întregi de liliac, de care camera mea era atât de plină, încât abia mă puteam întoarce, erau atât de frumos aranjate. I-am telegrafiat lui Nando, lui Barbu, lui Nicky, toți așteaptă vești, dar de la distanță știrile par slăbuțe, știu aceasta dintr-o experiență dureroasă. Dejun cu Antoneștii, Jeannot Lahovary, Elise Brătianu și suita mea. După-masă, convorbire cu Antonescu, apoi am încercat să ies pentru o mică plimbare cu cele două fiice ale mele. Atâta lume s-a îmbulzit în jurul nostru, încât a trebuit să urcăm în mașină și să mergem spre un loc mai îndepărtat, unde am coborât din nou din mașină să ne plimbăm. Am intrat în magazine, am cumpărat o carte pentru Nando și una pentru Carol. În apropiere de Ritz, oamenii din nou au început să se îmbulzească. M-am dus să cumpăr o sticlă de parfum și am găsit o mulțime adunată afară, femei de diferite naționalități, entuziaste și gata să mă aclame, unele au și alergat să-mi dea flori. Din fericire, nu sunt timidă, pot să suport totul cu naturalețe, dar este puțin jenant. Vremea a fost inimoasă și mi-a fost prea cald în haina mea. I-am întâlnit pe dr. Koverchon și pe generalul Pétain, ei mi-au luat haina și au dus-o înapoi la hotel. Cele două fiice ale mele erau încântate, dar cumpărăturile sunt dificile în asemenea împrejurări, în plus, nu mai suntem obișnuite cu atât de multe lucruri. Nu-mi place să mă decid la repezeală și totuși, știu că în continuu voi fi presată de timp. Ne-am întors pentru ceai și ca să ne îmbrăcăm.

Au venit Vendômii - o mare bucurie să ne întâlnim după atâtea câte s-au întâmplat. Sărmanul Carlo a murit subit de gripă! Cel mai mic frate al lui Nando, și ei nu s-au mai văzut niciodată, ce trist! Biata Josephine! Castelul lor se află în partea ocupată de englezi, așa încât Henriette se va putea duce să o vadă. Aceasta îmi dă peste cap aranjamentele mele cu Lisabeta. Trebuie să nascocesc altceva. La ora 6, mare recepție la parter, dată de întreaga colonie de români de aici și de unii francezi care au fost în România, dr. Devaux, Rochefort, Raindre, Beaumonte etc... Am cunoscut-o pe doamna de St. Aulaire, foarte draguță. I-am văzut pe Barrat, Evans, care au sosit la Paris înaintea noastră, un alt jurnalist, în final, niște ofițeri și apoi Vendômii la o ceașcă cu ceai. Am scris acasă, din pat! Oh! ce zi, și mâine o să fie și mai rău! [...] O frumoasă zi însorită, dar n-am putut ieși, deoarece, cât a fost ziua

la Paris

Vineri, 22 februarie/7 martie 1919

de lungă, a trebuit să primesc lume. Complicația de a-mi trata părul face pregătirea mea dimineața foarte dificilă, aceasta îmi ia o jumătate de oră și apoi trebuie să-mi ondulez părul ca să pot arăta cât de cât decent. Este, de asemenea, singura oră pe care o am ca să mă spăl, să mă îmbrac și să probez, cu toate că știu că Brătianu și ceilalți mă așteaptă în cealaltă cameră cu întrebări presante care au nevoie de răspunsuri imediate. Acestor debuturi ale zilei este greu să le faci față cu calm. Această dimineață a fost pur și simplu îngrozitoare și am avut sentimentul că mă luptam cu întreg Parisul, pentru că nu exista croitor, pălărier și alți furnizori care să nu vrea să mă îmbrace, dar eu nu doresc să mă las antrenată în cheltuieli în acest moment când țara mea încă este în suferință. Și, în afară de aceasta, eu mi-am pierdut obiceiul veșmintelor scumpe și pot, în liniște, să mă uit, fără prea mari tentații la lucrurile de preț care îmi atrag privirea. Da, am devenit *primul slujbaş* al țării mele, acesta-i adevărul și aceasta mă absoarbe întru totul, îmi stăpânește toate gândurile, indiferent cât de mult sunt flatată și onorată, pentru că, fără îndoială, aceasta este ce mi se întâmplă mie acum, ei, pur și simplu mă ridică în slăvi. Noroc că am 43 de ani, altfel mi-aș imagina că sunt irezistibilă - întrucât sunt acum în plin [cu] magnetismul meu natural, care nu are foarte mult de-a face cu vârsta mea. *J'ai même encore*, ceea ce Barbu dorește pentru mine, un *succès de jolie femme!*, care înseamnă atât de mult pentru francezi, cât și pentru alții. Ei bine, după ce m-am luptat cu furnizorii mei, am fost luată în mână de Brătianu și Mișu ca să trecem în revistă toate problemele noastre naționale, deoarece astăzi trebuie să-l întâlnesc pe marele Clémenceau, *Le Tigre*, cum îl numesc ei aici. Am ascultat cât am putut de atentă, dar Brătianu folosește fraze lungi și greoaie, mai ales pentru cineva căruia îi plesnește capul de încordare, ca al meu astăzi. Cu toate acestea, am supt cât de multă înțelepciune am putut ca să-i spun bătrânului tigrului ceea ce gândesc, dar în felul meu propriu, care, desigur, îl va plictisi pe bătrân mai puțin decât cel al lui Brătianu. Permanent, în timp ce vorbeam, am

fost întrerupți cu noi întrebări, solicitări și invitații și tot mereu flori, flori, flori. Toate ziarele sunt pline de interviurile mele; Antonescu, care consideră într-un fel că mă are în grijă pentru că este ministru aici, e nebun de bucurie datorită felului în care ziarele vorbesc despre mine. N-am timp decât seara, în pat, să le citesc și, desigur, acestea mă fac să zâmbesc, pentru că eu sunt cea care am determinat să se scrie asemenea lucruri. Cele care mă amuză cel mai mult trebuie decupate și lipite aici; aceasta va constitui un lucru amuzant și interesant pentru mai târziu. Toată onoarea ce mi s-a acordat este adusă țării mele, iată de ce sunt încântată să văd că Parisul își pierde puțin capul după mine. Am venit aici pentru țara mea și orice succes aș putea avea, el este pentru țara mea. Nu mi-i pot aminti pe toți pe care i-am văzut, dar la 11 1/2 m-am dus la Clemenceau. Parisul era scaldat de lumina soarelui și un vânt de primăvară plutea în aer. Symky și Antonescu m-au însoțit. Am fost primită cu onoruri militare și imnul

național, cântat frumos, ca un adevărat imn. Bătrânul domn a coborât repede scările să mă întâmpine, ca și cum ar fi fost un om tânăr. Ceea ce m-a frapat în mod ciudat a fost faptul că purta mănuși. Am urcat împreună scările, urmați de mulți ofițeri, apoi am intrat numai noi în biroul său și am avut o lungă convorbire. Întotdeauna mi-am imaginat că mi-ar plăcea să vorbesc cu Clemenceau și am făcut-o. Nu este nimic bătrân în el, nici măcar o părțică din creierul lui nu este învechită sau rigidă. În el există acea naturalețe caracteristică unui soldat, este însă un încăpățânat. Are anumite motive de nemulțumire față de România, în care el perseverează și în unele momente priveam unul la celălalt ca doi luptători. De regulă, îmi place aceasta, dar nu pot spune că el avea vreo intenție de a se lăsa convins. M-a atacat *de front* în

LA REINE DE ROUMANIE A PRIS HIER SÉANCE A L'ACADÉMIE DES BEAUX-ARTS

legătură cu încheierea păcii și când am încercat să-i explic motivele, m-a privit drept în ochi și a zis: «ne me racontez-pas tout cela, vous étiez pour la resistance, vous». M-a pus în încercătură, dar i-am mărturisit cu curaj că, fiind femeie, sunt adesea pătimașă și, fiind atât de aproape, nu aveam nici un *recul* ca să văd lucrurile *en entier*. Din păcate, nu pot repeta toată conversația noastră, nu am timp, dar mi-a făcut plăcere și nu cred că el s-a plictisit, deoarece, atunci când m-am ridicat pe jumătate să spun că socoteam că i-am răpit timpul, el a protestat și a spus că nu

se grăbea deloc. Dacă am ajuns la bătrâna lui inimă pătimașă cu problemelle țării mele nu știu, dar că am oferit o imagine frumoasă țării mele prin surâsul meu, aceasta cred că am făcut-o, pentru că după aceea el i-a spus lui Antonescu: «Oh! une Reine comme celle-la il faut la recevoir avec honneur militaire, le Général Foch en tête!» Am plecat în sunetul Marseillaisei, soarele umplând aerul cu pulbere aurie. La dejun, ambasadorul englez cu soția, Lordul și Lady Derby. Ne-am simțit bine împreună. Brătianu și Mișu au fost și ei invitați. După-masă, mai multe audiențe și o vizită surpriză din partea Eulaliei, cu Sandra și un prinț de Bourbon. Cea mai grozavă întâlnire a mea a fost cea cu Albert Thomas, care a cerut să mă vadă. Aproape că m-a îmbrățișat, își amintea fiecare detaliu al vizitei sale în România, a vorbit și a râs și a fost deosebit de

încântat, a spus că iubește România și că vrea să se ocupe de ea și să o apere din toate puterile sale. El este bucuros că am venit aici neoficial și a declarat că este *calea potrivită*, că *le peuple* se bucură de mine mai mult în felul acesta și că eu trebuie să merg în mijlocul lor cât mai mult posibil. *Il rigolait tout le temps*, debordând de bună dispoziție și transpirând abundent iarna, ca și vara, ceea ce pare să fie caracteristica lui în toate anotimpurile. L-am mai văzut pe St. Aulaire și apoi pe soții Vendôme și am plecat la un mare ceai la reședința lui Brătianu, unde am întâlnit o imensitate de oameni și n-am putut vorbi decât cu câțiva, printre care Paleologue, fostul ambasador la Petrograd. Am întâlnit mulți prieteni vechi, familia Ruspoli, Leo Kennedy, familia Bayens și mulți francezi care au fost în România și care m-au întâmpinat ca și cum ar fi fost supușii mei, printre care, Nicolai, unul din favoriții mei, un regalist înfocat, a cărui soție (așa spune Elise Brătianu) a vrut să se facă blondă, pentru că soțul ei i-a povestit prea mult despre părul blond al reginei! - Ei bine, părul meu blond continuă să cadă! Aș vrea să-i consemnez pe hârtie pe toți oamenii pe care i-am văzut, dar nu am timp și capul mi se învârteste ca o morișcă. De asemenea, l-am văzut pe generalul Thompson, doamna de Gaunay și Anna de Noailles, care le-a făcut pe fiicele mele să hohotească, fiind într-o rochie scurtă care abia îi acoperea genunchii când s-a așezat. Am venit acasă să mă schimb pentru operă. M-am îmbrăcat toată în alb, arătam foarte decent, deși rochia mea nu avea absolut nimic de-a face cu moda de azi. La operă, o primire semioficială foarte *vibrantă*, imnul național etc. O frumoasă reprezentație cu *Castor și Polux* în costume din epoca lui Ludovic al XIV-lea, foarte originale și excelent executate. Sala pe trei sferturi plină de americani. Nicolai a venit să vorbească cu mine în pauză, el pretinde «que je relève la cause royale», că Parisul este nebun după mine, că este trist că nu pot fi regina Franței. Nu ne-am întors acasă foarte târziu, întrucât Mini acum are loc devreme, ca și cum nu suntem încă în timp de pace. Nu eram obosită, în pofida zilei îngrozitoare pe care am avut-o și căreia i-am putut face față ». [...] (B. A. R., A 3349)

Gabriela Dumitrescu

200 de ani de la înființarea primei tipografii de Muzică Psaltică la București

Anul acesta se împlinesc 200 de ani de la înființarea primei tipografii cu semne muzicale bisericești (psaltice) din întreaga lume ortodoxă, la București. Remarcabila reușită i s-a datorat lui Petru Manuil Efesiu (†1840), un profesor și psalt grec trimis de Patriarhia de Constantinopol să predea noul alfabet muzical „hrisantic” (numit

trebuincioase slujbelor bisericești. Pentru o vreme, postul de director va fi ocupat de fostul său elev și ucenic de încredere, Anton Pann. Primele două cărți ieșite la lumină în tipografia inaugurată de Petru Manuil Efesiu, în 1820, au fost *Anastasimatarul* și *Doxastarul*. Pe lângă faptul că erau printre cele mai comune și indispensabile cărți de

în cazul precedent. Abonații din Moldova lipsesc, iar cei din afara Țării Românești sunt foarte puțini. Printre cei care i-au rămas credincioși lui Petru Efesiu și în cel de-al doilea proiect tipografic se numără domnitorul Țării Românești împreună cu cei trei fii ai săi, mitropolitul Dionisie, episcopul Ilarion al Argeșului și mai mulți

că primele culegeri de cânturi ale lui Anton Pann, tot în tiparnița lui Efesiu au văzut lumina zilei. O parte din tezaurul muzical scris de Petru Efesiu se găsește astăzi în Biblioteca Academiei Române și constituie un valoros izvor documentar pentru cercetătorii din întreaga lume.

De la tipărirea primei cărți de muzică psaltică de către Petru Efesiu și până la tipărirea primelor cărți de muzică psaltică în limba română, la Viena, în 1823, de către Macarie Ieromonahul (Periețeanul), va mai trece foarte puțină vreme. Calea tiparului de muzică bisericească fusese deschisă, iar vremea copiștilor începea să apună. Înființarea tipografiei lui Petru Efesiu la București, în anul 1820, se numără printre evenimentele culturale majore din prima jumătate a secolului al XIX-lea, la care societatea românească a avut șansa să fie martoră.

Alexandru Ionuț Cruțeru

Table listing various church services and their authors, such as 'Ο Πρωτοπсалτης Μολδαβίας Κύριος Κύριος Σαφράντος', 'Ο Πανοσιότατος Μητροπολίτης Μολδαβίας Κύριος Βενιαμίν', etc.

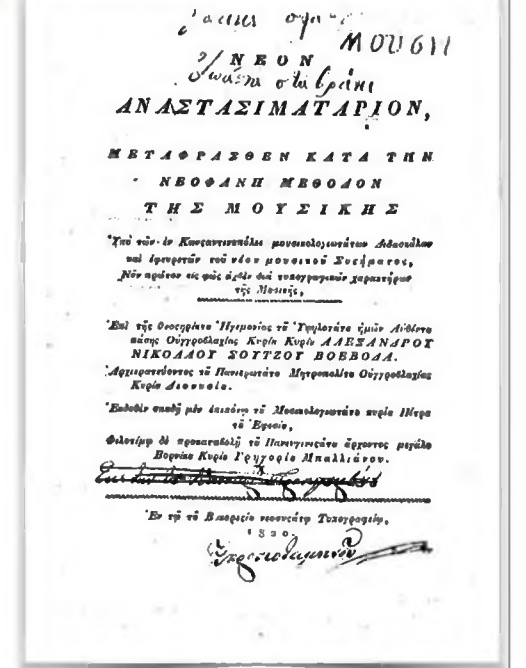
Table listing various church services and their authors, such as 'Ρασάβτος', 'Ο Ευγενικός άρχων Χάιμανος κύριος Μανυήλ Μάινος', 'Ο Ευγενικός άρχων Βασίλειος κύριος Αρηήτριος Παριμνός', etc.

Lista cumpărătorilor din Iași ai *Anastasimatrului* lui Petru Efesiu (1820)

astfel după inițiatorul său, Mitropolitul Hrisant de Madyt), introdus în Biserica Ortodoxă Răsăriteană începând cu 1814. Ajuns în Capitala Valahiei în jurul anului 1816, Petru Efesiu deschide întâi de toate o școală de muzică la biserica Sf. Nicolae-Șelari, în care se inițiază în „noua sistimă” (semiografia neobizantină) toată elita cântăreților din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Costache Chiosea și alții). În a doua etapă a misiunii sale „apostolice”, Petru Efesiu reușește, cu sprijinul boierului Grigore Băleanu și cu materialul argintarului Serafim Hristodor, să înființeze prima tipografie de muzică bisericească; intenția lui Efesiu era să dea la lumină cu aceste semne muzicale toate cărțile de muzică

slujbă, acestea erau folosite și ca materiale didactice de cei dornici să învețe muzica sacră a Bisericii Ortodoxe. Prima carte tipărită a fost, așadar, *Noul Anastasimatar* de Petru Lampadarie, care cuprinde cântările Învierii scrise pe cele opt glasuri. Din câte putem constata cercetând lista de abonați de la finalul cărții, apelul lui Efesiu a avut ecou în toate straturile sociale. Printre abonați se găsec domnitorii Țărilor Românești, Alexandru Șuțu și Scarlat Calimah, mitropoliții Dionisie și Veniamin, o parte din episcopi, și o multime de cântăreți de la diferite biserici. „Noul Anastasimatar” cuprinde la început o dedicație adresată „prea nobilului și prea iubitorului de muzică domn” vornicul Grigorie Băleanu, care îl îndemnase și ajutase să înfrunte „marile obstacole câte obișnuesc să se ivească la apariția oricărui început”. Prefața cărții se încheie printr-un îndemn către „tinerii iubitori de muzică”, acela de a cultiva această artă și să cinstească pe cei ce au lucrat pentru înaintarea și răspândirea ei. A doua carte apărută în tipografia lui Petru Efesiu, extrem de trebuincioasă pentru oficierea slujbelor din cursul anului bisericesc, a fost *Doxastarul prescurtat* al lui Petru Lampadarie. În ciuda faptului că a fost lucrată la scurtă vreme după *Anastasimatar*, apariția ei s-a petrecut în condiții diferite. De această dată, dedicația nu îi mai este adresată lui Grigorie Băleanu, ci chiar domnitorului Alexandru Suțu. Numărul abonaților nu mai este la fel de mare precum

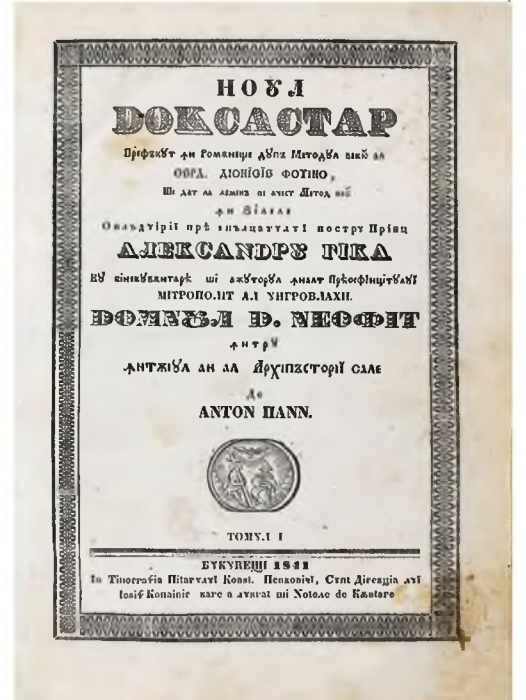
boieri. În cazul *Doxastarului*, notele au fost turnate de argintarii Stefanos D. Arhhrisochoos din Linotopiu și Hagi Theodosios Sterghiou din Naoussis. Comparând cele două cărți, vedem că, în *Doxastarul prescurtat*, neumele și literele sunt mai clare și mai bine tăiate decât în *Noul Anastasimatar*. Dar, în ciuda progresului estetic înregistrat, situația se va înrăutăți pentru Efesiu și tipografia sa. Cheltuielile mari prilejuite de turnarea tiparului, nedesfacerea cărților tipărite și revoluția din 1821 vor face ca demersurile lui Petru Efesiu să înceteze. Mai mult decât atât, el va fi nevoit să se refugieze și să viețuiască un timp la Brașov, departe de ctitoria sa culturală. În cele din urmă, ceea ce mai rămăsese din tipografie ajunge prin vânzare la Mitropolia din București. Petru Efesiu se stinge din viață în anul 1840, sărac și apăsător de povara nereușitelor sale. Cu toate acestea, el rămâne în memoria contemporanilor și a posterității ca un dascăl cu idealuri și rezultate remarcabile pe terenul muzicii și al culturii naționale. Cunoscând el însuși limba română și scriind muzică bisericească pe limba patriei adoptive, Petru Efesiu se alătură acelei categorii distinse de greci (împreună cu serdarul Dionisie Fotino), care dorește binele fraților ortodocși din Moldova și Țara Românească. Personalitatea lui Petru Efesiu este evocată în termeni laudativi și cu pertinentță deplină de Anton Pann, în „Bazul teoretic și practic” (1847). Isidor Weinberg remarca, de altfel,

Noul Anastasimatar - 1820

Amedeo Preziosi, Intrarea bisericii Sf Nicolae-Selari

Noul Doxastar publicat în 1841 de Anton Pann

Familia Bellio își are originea în Macedonia secolului al XVIII-lea. Cel mai vechi strămoș a acestei familii pare a fi fost George Bellio (Bellu), care a avut doi băieți: Ion Bellu, decedat fără urmași, și

Dumitru Bellu. Dumitru Bellu (căsătorit cu Despa) a avut, la rândul său, o fată și trei băieți: Gheorghe, Ștefan și Costache. Primul care a venit oficial în Țara Românească a fost Costache Bellu (1772-1838) care, în calitate sa de bancher, l-a însoțit pe domnitorul Ioan George Caragea la venirea sa în București în iarna anului 1812. Se spune că a stat puțin în București, doar până la recuperarea sumelor investite în domnia lui Caragea vodă, după care a plecat la Viena, unde a și murit fără urmași. Pentru unele servicii aduse Imperiului Habsburgic, Costache Bellu a fost investit de către împăratul Francisc I (1817) cu titlul de baron. Ștefan Bellu, al doilea fiu al lui Dumitru Bellu, s-a născut în orașul Pella (Macedonia) la 9 martie 1767. A fost adus în Țara Românească în jurul anului 1780, de către unchiul său Zicho (Zehno), fostul egumen al mănăstirii Colțea. La începutul deceniului al doilea al secolului al XIX-lea, odată cu investirea lui Ioan George Caragea ca domnitor al Țării Românești (1812-1818), Ștefan Bellu revine în București și intră în slujba noului domnitor (Caragea), care îl ridică, inițial, în treapta de clucer (în 1812), mai apoi în cea de mare vistier și mare logofăt al Dreptății. Stabilite în capitala Țării Românești și fiind „în slujba domniei”, beneficiar al unor

Ștefan Bellu-

ctitor al Bisericii de la Goștinari

importante funcții administrative, aducătoare de venituri, Ștefan Bellu cumpără domenii funciare în mai multe județe ale țării: Piscani (peste 80 % din proprietățile moșnenilor locali) Negreni, Tămășești și Valea Nandrii (comuna Dârmănești-Argeș). Primul domeniu pare a fi fost însă cel de la Urlați, în Prahova, unde construiește un conac cu dependențe gospodărești, rămase în ființă până în zilele noastre (domeniul de la Urlați a fost donat de fiul său Alexandru Bellu Academiei Române și astăzi este muzeu).

Un alt domeniu important cumpărat de Ștefan Bellu a fost cel de la Gostinu (Goștinari-Giurgiu), unde, de asemenea, construiește un conac și dependențe gospodărești, locație considerată „prima curte boierească din Muntenia a familiei Bellu”.

O condică de moșii din 29 iunie 1817, aflată în Biblioteca Academiei Române (A 2873), răspunde la una din întrebările multor trecători prin comuna Goștinari, un sat istoric de la sud de Dunăre - Cine a construit o biserică boierească acolo acum mai bine de două secole?

O însemnare pe unul din pereții sudici ai acestui edificiu, dataată 1817, a condus pe foarte mulți

Gheorghie Caragea voievod I gospod zemli Vlascoe. După încredințarea ce ne dă dumnealui vel logofăt de Țara de Sus prin această anaforă, dăm și domneasca întărire la această condică spre mai buna credință a acestor seneturi. 1817, iunie 30”. Condica vorbește despre începutul primelor curți boierești de pe moșia Goștinari ale familiei Bellu, extrem de populară și astăzi prin cimitirul care îi poartă numele, precum și prin terenurile sale din București, pe care astăzi se află curtea Academiei Române (este vorba despre Casa Bellu, care era amplasată paralel cu Calea Victoriei, demolată în anii '84, fiindcă o bucată din tabla de pe acoperiș, luată de vânt, aterizase direct în calea *tovarășului*).

În 1812, Ștefan Bellu este menționat în documente, ca fiind cântăreț la strana dreaptă a Mitropoliei din București. Manuscrisul grecesc 1310 din colecția Bibliotecii Academiei ne vorbește despre abilitățile excepționale de psalt ale acestui fanariot. Ștefan Bellu comandă lui Dionisie Fotino să-i redacteze un manuscris psaltic de o virtuozitate deosebită în privința cântărilor bisericesti cuprinse în

ridicată în 1818, ceea ce era eronat. Condica de moșii a boierului fanariot păstrată în arhiva Bibliotecii răspunde întrebării referitoare la anul când s-a început construcția așezămintelor și terminarea lor: 1817 (după 30 iunie) – 1818 (martie). Avem speranța că acest scurt articol va fi punctul de început al demitificării istoriei acestor așezăminte, renunțându-se definitiv la ideea că ele au fost ridicate de Barbu Bellu, ministrul Justiției din

cercetători la concluzia că biserica a fost ridicată în acest an. Condica mai sus amintită vine cu răspunsul la întrebarea noastră: „Prea Înălțate Doamne, această condică cuprinzătoare în foi scrise patruzeci, patruzeci și nouă a dumnealui biv vel logofăt de Țara de Sus Ștefan Bellu, procitindu-să cu cele adevărate seneturi și găsindu-să întocmai, am iscălit la fieștecare foaie, care, pentru a-și avea credința și ținerea de seamă, să binevoiești Măria Ta, a să da și întărire cu luminata pecetea Mării tale, precum s-au urmat și la alte asemenea condici. Io Ioan

acesta: Anastasimatar nou, scurt, armonios și după sens alcătuit de mine, Dionisie vătaf din Vechiul Patras al Ahaiei din Peloponez, din îndemnul arhon paharnicului Ștefan Belio, pentru iubitorii de muze din Bucureștii Țării Românești. În luna septembrie a anului 1809. După primirea în posesie a moșiei de la Goștinari (30 iunie 1817), Ștefan Bellu începe construcția edificii eclesiastice și zidurile împrejmuitoare. Până la identificarea acestei frumoase condici a lui Ștefan Bellu, timp de un secol și mai bine s-a crezut că biserica de la Goștinari a fost

timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, donatorul terenului pentru Cimitirul Bellu din București. Mărirea fostului mare demnitar începuse să pălească încă din 1821, când, împreună cu arnăuții lui Ipsilanti, uneltise împotriva turcilor. Mai apoi, necazurile întâmplare în familie, ca și dizgrația domnitorului Grigore Ghica IV, împotriva căruia făcuse imprudența să se ridice, l-au îmbolnăvit de inimă și i-au grăbit sfârșitul. A trecut la Domnul la 6 mai 1833 și a fost înmormântat la mănăstirea Radu Vodă din București.

Ion Andrei Țârlescu

Academicianul Virgil Cândea a lăsat în urmă o moștenire spirituală specială. Donată de fiica sa, Ioana Feodorov, o bună parte din colecția de carte veche și modernă este astăzi accesibilă cititorilor de la Biblioteca Academiei Române, într-o sală dedicată memoriei Profesorului, *Sala de lectură Virgil Cândea*, de la a cărei înființare se împlinesc doisprezece ani. Virgil Cândea a studiat și și-a desăvârșit formația de istoric, jurist, teolog, filosof, diplomat, bibliofil și colecționar, în cea mai mare parte, într-un răs timp puțin favorabil preemțiunii intelectuale. Cu toate acestea, printr-o muncă de benedictin, cu un entuziasm ce amintește de oamenii Renașterii și o disciplină ieșită din comun pentru

In memoriam - academician VIRGIL CÂNDEA

academicianului român). Deopotrivă, a publicat opera lui Paisie Velicikovski, a cercetat donațiile românești de la Muntele Athos și a descifrat lecturile lui Mihai Eminescu din scrierile părinților Bisericii noastre. Un domeniu mereu ofertant, și pe care l-a stăpânit în chip magistral, rămâne cel al circulației ideilor. L-a aprofundat în studii originale (*Rațiunea dominantă, Introducere în*

oferit oportunitatea de a achiziționa carte rară, lucrări unicat despre țara noastră și nu numai. Polivalența preocupărilor s-a regăsit în laboratorul său de lucru: cărți, manuscrise, stampe, hărți, periodice, fotografii, casete. Astăzi, acest adevărat tezaur, de peste 3000 de volume, formează fondul sălii de lectură ce îi poartă numele. Valoarea lor ne ajută să înțelegem mai bine personalitatea

Constantin Barbu, cu cele 25 de volume facsimilate, reprezentând integrala scrierilor eruditului domnitor). Sala mai găzduiește peste 200 de lucrări de literatură ezoterică (mistică, alchimie, astrologie, kabala, indianistică). Organizată pe domenii, biblioteca profesorului Virgil Cândea este accesibilă publicului în condiții de lucru cu totul deosebite - într-o sală spațioasă, luminoasă și, cel mai important, cu acces direct la raft. După ce o viață întreagă a strâns un patrimoniu prețios, dânsul, prin voința testamentară, și familia, din respect pentru dorința sa, au înțeles să-l încredințeze Bibliotecii Academiei Române, instituția care, de mai bine de un secol și jumătate, reprezintă în mod desăvârșit spiritualitatea românească. Dincolo de aceste cărți „este și va rămâne spiritul cărturarului Virgil Cândea, un om de o noblețe rară, de o bunătate și omenie care i-a înnobilit pe toți cei care l-au cunoscut” (Mircea Păcurariu).

Claudia Nichita

lucrul bine făcut, Virgil Cândea a lăsat o operă valoroasă ce trebuie cercetată din variate puncte de vedere. După Nicolae Iorga, el a fixat, în chip magistral, dimensiunile spirituale ale culturii noastre naționale. Astfel, i-a adus în prim plan, cu ediții critice, comentarii, noi variante ale unor opere, pe Nicolae Olahus, Udriște Năsturel, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir (i-a plăcut, cu blândă ironie, să se autointituleze „secretarul postum” al acestuia), Constantin Cantacuzino stolnicul. Despre Biblioteca Academiei, în care a și lucrat de altfel, Virgil Cândea spunea că este „un ocean de cărți, de manuscrise, de vechi documente” și că această instituție a contribuit decisiv la formarea sa. Monumentala operă despre patrimoniul cultural românesc aflat în străinătate a fost preocuparea care a înnobilit întreaga activitate a distinsului om de cultură. A mers peste tot, căutând mărturii românești și a extins astfel cunoașterea contribuției conașionalilor săi la patrimoniul cultural universal. Solida formație teologică, dobândită nu doar la facultatea de profil, dar și în îndelungate discuții cu părinții Stăniloiaie, Cleopa, Boghiu, i-au deschis lumea Răsăritului ortodox. Așa a studiat pictura post-bizantină de expresie arabă, regăsită în icoanele melkite (o expoziție organizată în 1969 la Beirut și o decorație din partea statului libanez au confirmat valoarea demersului

documentația științifică) și l-a împărtășit unui auditoriu divers, ca profesor invitat la Napoli, Geneva, Beirut, Strasbourg, Washington sau Roma. În sfârșit, creația sa și-a găsit răsplata în țară, unde a fost ales academician (în 1993) și membru în Adunarea națională bisericească, iar în afară a fost cooptat în organisme de profil la

Geneva, München, Paris, Atena sau Milano. Nu putem omite din această enumerare calitatea de președinte al Asociației internaționale de studii sud-est europene. Minuția și stăruința cu care a lucrat în arhivele din țară și din străinătate (între altele la Universitatea Harvard din SUA, unde, în 1983, a descoperit manuscrisul lucrării lui Dimitrie Cantemir, *Istoria creșterii și descreșterii Curții Otomane*) i-au

academicianului și, în același timp, să constatăm importanța lor intrinsecă. Astfel, din cele o sută de cărți cu regim de carte rară, 75 sunt unicate, tipărite între 1592 și 1881. Putem menționa: Sf. Hieronymus, *De canonicis scripturis* (Roma, 1592), Thomas a Kempis, *De Imitatione Christi* (Paris, 1597), traduceri ale scrierilor Sf. Grigorie de Nyssa (Paris, 1615), Sf. Ioan Gură-de-Aur (Paris, 1636), Sf. Maxim mărturisitorul (Paris, 1675), dar și opere istorice clasice, precum *Histoire de Constantinople depuis le règne de L' ANCIEN JUSTIN, jusqu'à la fin de l'Empire, Traduite sur les Originaux Grecs par Mr. COUSIN*, (Paris, 1685), Josephus Flavius, *Histoire des Juifs* (Paris, 1722), James Beattie, *An Essay on the Nature and Immutability of Truth* (London, 1778). Acestora li se adaugă numeroase periodice de interes științific: „East European Quarterly”, „Etudes Traditionnelles”, „Le voile d'Isis”, „Dieu Vivant”, „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena”, „Revista Fundațiilor”, „Cadmos”, „Acta Literaria” ș.a. Sala de lectură a fost gândită pentru a reface, într-o oarecare măsură, atmosfera casei savantului. Astfel, sunt grupate cărțile scrise de acesta (articolele și studiile urmând să fie adăugate în continuare); apoi operele lui Dimitrie Cantemir (editate de el, dar și ce au scris sau adunat alți cercetători, între care

